

m.a.

567

G. VAN HOORN
LENTEFEEST EN
ALLERZIELEN

Overdruk uit
MEDEDEELINGEN VAN HET NEDERLANDSCH
HISTORISCH INSTITUUT TE ROME VI. 1926

's-Gravenhage, Martinus Nijhoff

LENTEFEEST EN ALLERZIELEN

door

DR. G. VAN HOORN

Het vroolijke Attische feest van de herleving der natuur, het Bloemenfeest, waaraan de geheele maand Anthesterion zijn naam ontleende en dat gevierd werd met een drinkwedstrijd en smulpartijen, waaraan de slaven op voet van gelijkheid deelnamen, had ook een anderen kant. Evenals het carnaval, beschouwd als louter pret, weinig belangrijk zou zijn, maar juist aan de helle kleuren tegen een duisteren achtergrond zijn aangrijpend karakter dankt, zoo werden de zonnige dagen van het Anthesteriënfeest telkens overschaduwd door onheilspellend voorbijjagende wolken; op die dagen kregen de geesten der dooden verlof om de onderwereld te verlaten en vrij op aarde rond te waren. Het feest viel in het eind van den tegenwoordigen maand Februari, als de bloesems pas begonnen te ontluiken en ruwe Maartsche buien er aan kwamen herinneren, dat zon en bloemenweelde volstrekt niet iets van zelf sprekends is. De mensch wilde de ontwakende natuurkrachten helpen; in primitieve tijden, sterk in het geloof aan de onfeilbare kracht der magie, beoefende hij nauwgezet den cultus, die de lente moest doen zegevieren; later bleef hij hechten aan de overgeleverde ceremoniën, ofschoon zijn godsdienstige beschouwingen gewijzigd waren; onveranderd geloofde hij aan den nauwen samenhang tusschen de hernieuwde groeikracht in de

natuur en de werkzaamheid der geesten in de onderwereld. Wie anders zouden de oorzaak zijn, dat de winterslaap een einde nam en over den dorren grond zich een groen waas verbreidde? De sappige voorjaarsgeuren, die de lucht vervulden, de onrust bij mensch en dier waren het werk van geesten, die tijdelijk weer op aarde vertoefden. Men begroette ze als weldoeners, maar toch met huivering, het was veilig de deurposten met pek te besmeren en zelf kwaad-afwerende kruiden te kauwen, opdat de geheimzinnige machten niet te dicht zouden naderen. Het beste was hen door een rijk onthaal gunstig te stemmen. Dit verklaart den overvloed van spijs en drank, die niet in de eerste plaats voor de menschen bestemd was, al lieten dezen zich ook niet onbetuigd. Ten slotte kwam de reactie. Als men na eenige dagen van uitbundigheid vond, dat het mooi genoeg was, ging men gezamenlijk de vreemde gasten te lijf. „Er uit, geesten! de Anthesteria zijn voorbij!” luidde de strijdkreet, waarmede de geesten terug gebannen werden in de onderwereld.

Dat dit feest in Athene aldus verliep, moet men opmaken uit verspreide gegevens in latere Grieksche geschriften, vooral van lexicographen; de verlichte schrijvers uit den bloeitijd hadden er weinig aandacht voor. Bij de reconstructie van het feest heeft men een nuttig gebruik gemaakt van vergelijking met een Scandinavisch zielenfeest ¹⁾. Zooals men daar de badkamer stookt en de bedden spreidt voor het bezoek der zielen, terwijl de levenden zich tijdelijk met een strooleger op den grond tevreden stellen; wat onder de tafel valt, laat men liggen voor de gasten; doch ten slotte worden alle kamers met stokken en bezemen gekeerd; — zoo ongeveer moet de stemming geweest zijn bij het Grieksche Anthesteriënfeest. Iets dergelijks gebeur-

¹⁾ M. P. Nilsson, *Die Anthesterien und die Aiora*, in *Eranos* XV, 1915.

de in denzelfden tijd van het jaar te Rome, waar het midden van Februari aan zielenfeesten was gewijd; de overlevering is hier niet zoo verbleekt als in Griekenland.

Voor de Grieksche gebruiken vormen de vazen een bron van kennis: wijnkannetjes van gedrongen vorm, met wijden hals en klaverbladvormigen mond, die voor de Anthesteria vervaardigd zijn, geven een afwisselend beeld van het feest, maar bijna uitsluitend van den vroolijken kant. Dat niettemin de samenhang tusschen lentefeest en doodencultus ook in den bloeitijd der Grieksche beschaving werd beseft, blijkt uit een marmereen oinochoë van denzelfden eenigszins plompen vorm, een voorwerp, dat op zichzelf het publiceeren waard is, omdat het, voor zoover is na te gaan, een unicum is te midden van een zeer talrijke groep monumenten (afb. 1 en 2). Reliefs met zoogenaamde doodenmaaltijden zijn bij tientallen te noemen; marmeren grafmonumenten in den vorm van lekythoi (oliekruikjes) en loutrophoroi (amphoren, bestemd voor het ritueele bad) zijn bekend genoeg ¹⁾; maar deze massieve bolle oinochoë van marmer zoekt nog zijn weerga ²⁾. De doodenmaaltijd, die er op is gebeeldhouwd, bewijst, dat het een monument is, gewijd aan de vereering van een gestorvene. Voor dezen individueelen doode heeft men den typischen vorm gekozen van de kan, waarmede jaarlijks het Allerzielenfeest werd gevierd. Ook sommige Anthesteriën-kannetjes van terracotta, met roode figuren versierd, bewaren, schuilgaande in de vroolijke tafereelen, toch allerlei sporen van het aloude dooden-

¹⁾ Conze, *Die Attischen Grabreliefs*, Band IV, p. 143, Register s.v. Gefässe.

²⁾ In de grootste verzameling op dit gebied, in het museum te Athene, is geen exemplaar te vinden. Noch de catalogus van het Britsch Museum, noch die van Berlijn vermeldt iets dergelijks.

feest. Het godenbeeld, dat door een jongetje, op zulk een kannetje afgebeeld, wordt aanbeden, heeft den vorm van een herme, in overeenstemming met het chthonisch karakter van den cultus; de kegelvormige koeken, waarvan de kinderen smullen, zijn dezelfde, die de tafels der heroën-festijnen versieren en die aan de onderaardsche goden worden geofferd ¹⁾. De Sirene, die een altaar nadert, afgebeeld op een kannetje van hetzelfde model uit Zuid-Italië, beteekent een ziel, die tijdens het feest uit de onderwereld is opgestegen om zelf het offer in ontvangst te nemen ²⁾. Een voorstelling, zooals men geregeld aantreft op graf-lekythoi met witten fond, versiert een Attische oinochoë in Berlijn ³⁾. Op de treden van een grafmonument zit een vrouw in de klassieke houding der „treurende” van Kalamis; een bezoeker legt zacht de hand op haar hoofd; ook in dit geval heeft men dezen voor een grafvaas ongewonen vorm gekozen met een toespeling op het Doodenfeest.

Beschouwen wij nu meer in bijzonderheden de marmeren oinochoë in het Louvre, afkomstig uit Athene (afb. 1 en 2 ⁴⁾). Op een rustbank ligt een man met baard, wiens rechterarm is omhoog gebogen en steunt op het

¹⁾ Over deze *παραμίδες*, die dikwijls, nagebootst van terracotta, in antieke nekropolen worden gevonden, zie Furtwängler, *Collection Sabouroff*, tekst bij pl. 40. Svoronos, *Athener Nationalmuseum*, pl. 88; 89 etc. Daremberg, *Dictionnaire*, s.v. Cornucopia, p. 1519.

²⁾ *Catalogue of the Stoddard Collection (Yale Oriental Series: Researches, VIII)*, no. 140, fig. 27.

³⁾ *Archäol. Jahrbuch* 30, 1915, Taf. 4.

⁴⁾ *Bullet. d. l. Soc. nat. d. antiquaires de France*, 1912, p. 433; *Marbres antiques (du Louvre)*, 1918, Salle de Clarac no. 3229; thans verplaatst naar S. du sarcoph. d'Adonis.

Hoogte met tap 34 cM., zonder tap 30 cM.; middellijn 21 cM. De afbeeldingen zijn naar foto's van *Les Archives photographiques* (MNLA 490) en van Giraudon. Voor medewerking, bij de publicatie verleend, is de schr. dank verschuldigd aan Prof. Etienne Michon.

die den estafette-wedstrijd heeft gewonnen ¹⁾. Een der fakkelloopers staat gereed om haar een bloeienden tak ²⁾ aan te bieden ter eere van de gemeenschappelijke overwinning ³⁾.

¹⁾ Dit figuurtje bewijst opnieuw, dat men niet alle danseressen met een krans van rietbladen, die een rondedans uitvoeren, Karyatiden behoort te noemen.

²⁾ De tak, met vergulde bolletjes versierd, die bloemen aanduiden, is goed op zijn plaats bij het Bloemenfeest.

³⁾ Denzelfden rol vervult een tak bij een overwinningsfeest op het Anthesteriën-kannetje, afgebeeld bij Furtwängler, *Samml. Sonzée*, p. 97.

strijdfakkel kan onderscheiden, waarvan de onderkant plat was om hem op de eindpaal te kunnen neerzetten. De twee fakkelloopers zijn te herkennen aan een krans van spitse bladen. Deze tooit ook het meisje, dat een snellen rondedans uitvoert, wellicht *στροβίλος* geheeten¹⁾.

De dans is kenmerkend voor de meeste danseressen met hooge rietkransen, in welke men Karyatiden, danseressen in den cultus van Artemis in Karyai, heeft willen herkennen²⁾. Deze hoofdtooi, die voorkomt in den dienst van verscheidene vegetatiegoden en waarvan men den oorsprong o. a. in Egypte heeft gezocht³⁾, wordt herhaaldelijk door Dionysos-dienaars gedragen⁴⁾.

Op een laten Attischen krater in Berlijn danst een meisje voor Dionysos zelf bij een zuil, die een tempelgebied aanduidt⁵⁾; de krans van hooge rietbladen en de rijkgeborduurde kleeding vindt men terug bij de danseres op onze oinochoë (afb. 3), die ook danst bij een Dionysosfeest⁶⁾. Hier, bij het feest na den fakkelloop, is zij wellicht de vertegenwoordigster der phyle,

¹⁾ K. Latte, *De saltationibus Graecorum*, p. 23. Over de uitvoering hiervan met kleine, snelle pasjes in de rondte: *pidtinement* (te onderscheiden van de *pirouette*, met een enkelen zwaai) zie M. Emmanuel, *Essai sur l'orchestrique grecque*, p. 164—170.

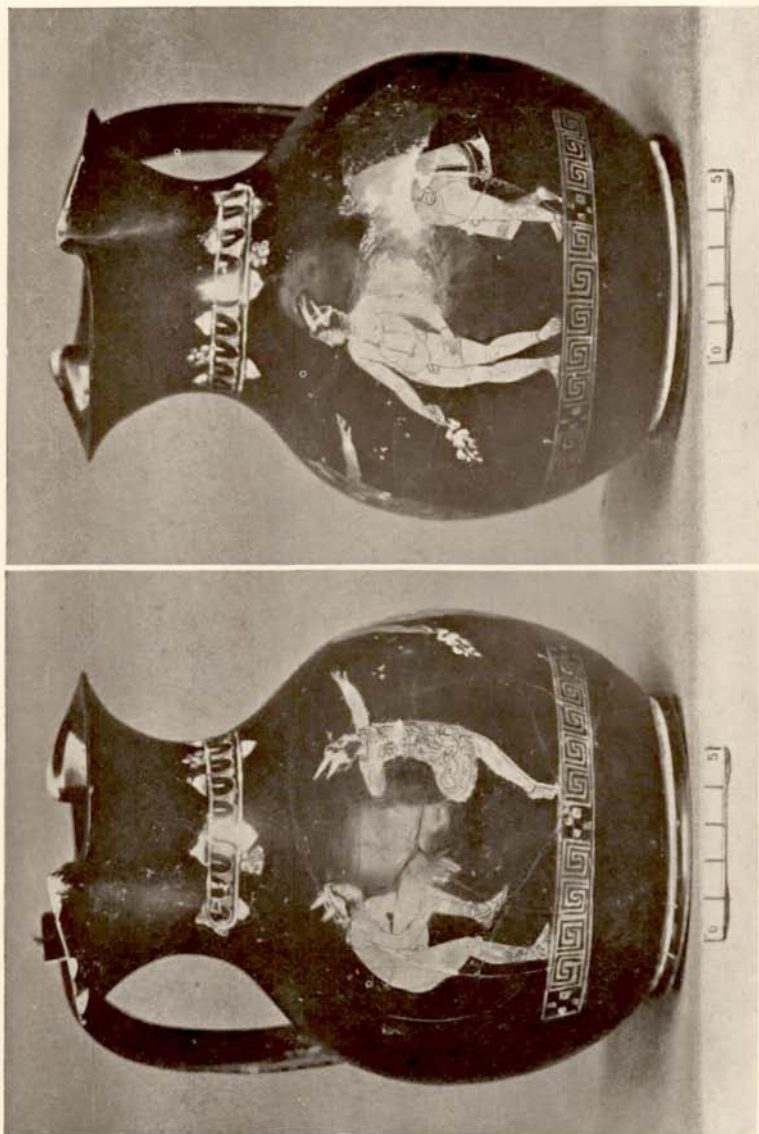
²⁾ Deze benaming past zeker niet voor alle gevallen; dergelijke dansen worden ook uitgevoerd bij een Palladium, op Campana-reliefs; zie Val. K. Müller, *Polos*, p. 82.

³⁾ Deonna, in *Revue d. l'hist. d. relig.* 1913, p. 350.

⁴⁾ Furtwängler-Reichhold, *Vasenmalerei*, Taf. 125. S. Reinach, *Rép. d. vas.* II, p. 360.

⁵⁾ Berlijn, inv. no. 3326, foto no. 698; *Archäol. Anz.*, 10, 1895, p. 39, no. 41, waar Furtwängler deze danseres verklaart als Karya, de geliefde van Dionysos.

⁶⁾ De dans zelf verschilt; voor de dansbeweging op den krater in Berlijn, zie Emmanuel, *l. c.* p. 307 en fig. 464.

3-4. Attische oinochoë met roode figuren. Louvre.

(Photo's Giraudon.)

kante bronzen stift vindt men midden op de hoofden der „korai” van de Akropolis¹⁾. De rechthoogstekende punten verhinderden de vogels zich op de beelden neer te zetten en ze te bevuilden. In ieder tempelgebied, waar veel geofferd werd, waren deze in zwermen te vinden. In Delphi maakte Ion zich verdienstelijk door ze met pijl en boog van de „eerbiedwaardige wijgeschenken” verre te houden; meer afdoende waren de pieken of de halve maantjes met twee scherpe punten op de hoofden der beelden²⁾. Ook onze marmeren oinochoë zou zonder afwerende piek voor een vogel een uitgezocht plekje bieden om neer te strijken.

Een vrij groote Attische oinochoë met roode figuren, in het Louvre (afb. 3 en 4)³⁾, prachtig van glans, met ongewoon rijke versiering en verguldsel van eenige details, geeft een tafereel van den fakkelloop, dat onze kennis van het Anthesteriën-feest verrijkt⁴⁾. Een groep van vier jonge Atheners is na afloop van den wedstrijd bijeen, om de overwinning te vieren. Rechts staat een jongen, in wiens linkerhand men nog juist den wed-

¹⁾ De heer J. de Wit heeft op verzoek van den schr. een onderzoek ter plaatse gedaan. Zie verder G. Dickins, *Catalogue of the Acropolis Museum*, I, Index s. v. Meniskos. Daremberg, *Dictionnaire*, s. v. Meniskos.

²⁾ Zie den geestigen raad aan de rechters, die het den vogels niet naar den zin maken, Aristophanes, *Vogels*, vs. 1114.

Werkelijk den vorm van een maansikkel heeft de bronzen meniskos met looden bevestiging, uit het Menelaion, *Ann. Br. Sch. at Athens* XV, p. 149 fig. 14, 2; zie *Archäol. Jahrb.*, 26, 1911, p. 48.

³⁾ Salle K, 70; CA 21. Hoogte 17 cM.

Aan Prof. E. Pottier betuigt de schr. zijn dank voor medewerking, bij de publicatie verleend. De foto is van Giraudon.

⁴⁾ Over den fakkelloop bij dit feest, zie deze *Mededeelingen*, 4, 1924, p. 9.

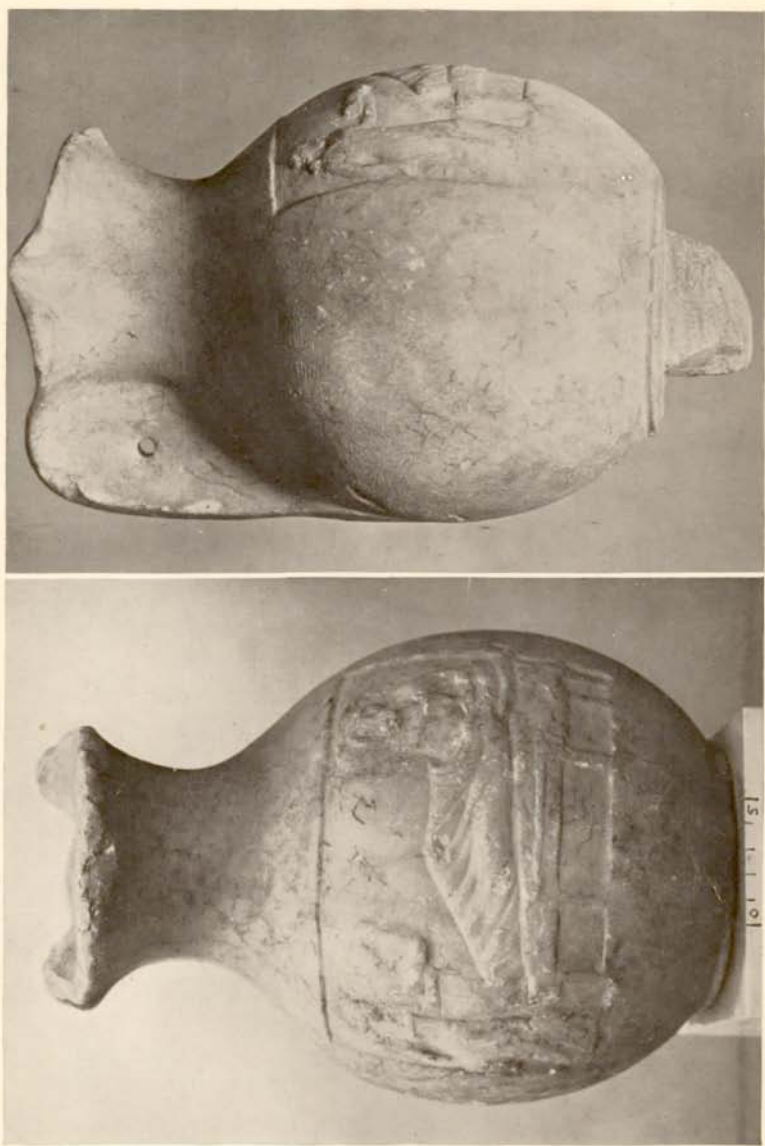
hoofd; dit is het klassieke motief van rust, dat overigens op doodenmaaltijden in den regel niet voorkomt. De kantharos in de linkerhand doelt op den eeuwigen roes in het hiernamaals; op het tafeltje liggen behalve platte, ronde koeken ook de zoeven vermelde „pyramides”. Links nadert een vrouw, die op de linkerhand een offermand draagt, waarvan de opstaande rand drie, in dit geval vrij stompe punten vertoont ¹⁾; de linkerhand vat met breeden greep een onduidelijk voorwerp, dat, naar het schijnt, aan een hengel wordt gedragen, en dus eerder een kleine emmertje (*situla*) is, dan het kannetje, dat men zou verwachten. De *situla* is bekend in den ouden Kretischen cultus en komt in Italië veel voor, o. a. op vazen, in Griekschen stijl beschilderd ²⁾; in Griekenland is dit gereedschap zeldzamer, maar ontbreekt niet geheel ³⁾. De oinochoë was met een vierkanten tap (4 c.M. hoog), die met de vaas uit één stuk marmer is gehouwen, bevestigd in een thans verloren voetstuk, dat vermoedelijk een opschrift ter wijding droeg.

Het kleine monument was opgesteld in de open lucht zooals blijkt uit een merkwaardige bijzonderheid: midden in den platten bovenkant (de oinochoë is geheel massief) is een klein rond gat, waarin zich nog een vulling van lood bevindt; een vierkante holte in deze vulling bewijst, dat daarin vroeger een vierkant staafje bevestigd was, vermoedelijk van brons. Precies dezelfde combinatie van een ronde loodvulling met een vier-

¹⁾ Furtwängler, *Collection Sabouloff*, pl. 33. L. Deubner, *Hochzeit und Opferkorb*, in *Arch. Jahrb.* 40, 1925, p. 210 sqq. W. Brede Kristensen, *Het leven uit den dood*, Haarlem, 1926, p. 161.

²⁾ Een Anthesteriën-kannetje uit Z.-Italië in het Louvre (zaal L, ED 273) vertoont een jongentje met zulk een klein emmertje bij een overwinningsfeest, waarbij een drievoet door Nike wordt bekranst.

³⁾ Daremberg, *Dictionnaire*, s. v. *Situla*, p. 1358.

1-2. „Óinochoë” van marmere. Louvre.

(Photo's Giraudon en Arch. Photogr.)